

VOORBEELDZINNEN KUNNEN HET GOEDE VOORBEELD GEVEN

Ogenschijnlijk neutrale voorbeeldzinnen als ‘Mies moet de baby nog aankleden’, die in lesboeken voorkomen, bevatten vaak genderstereotypen. Leerlingen worden zo onbewust beïnvloed wat rolpatronen betreft. Het is daarom belangrijk dat docenten zich van deze stereotypen bewust zijn, en dat ze deze ook adresseren.

CARLIJN VAN HERPT, MARTEN VAN DER MEULEN & THERESA REDL

Céline kan hartstikke goed dansen.

Mies moet de baby nog aankleden.

Joost heeft de hele avond zitten timmeren aan een keukenkast.

Deze voorbeeldzinnen zijn afkomstig uit lesboeken Nederlands voor de eerste klas middelbare school. Zo op het oog doen ze simpelweg wat ze zouden moeten doen: ze geven een seminautuurlijke omgeving voor het bevragen van een of andere grammaticale kwestie. Je staat er misschien niet zo snel bij stil, maar écht neutraal zijn dit soort zinnen niet. Als er een personage wordt genoemd, dan is dit altijd mannelijk of vrouwelijk, door de naam of

een persoonlijk voornaamwoord. Het heeft dus een gender. De lezer komt vervolgens in de zin iets over het personage te weten, bijvoorbeeld wat deze persoon doet, denkt of kan. En daar zit de crux: daardoor kunnen zinnen *genderstereotypen* bevatten.

Genderstereotypen zijn generalisaties over mannen en vrouwen, puur op basis van hun gender. Zulke generalisaties geven de sociaal verwachte, traditionele en dus stereotiepe rolverdeling tussen mannen en vrouwen weer. Hoewel we weten dat een vrouw ook een dokter kan zijn, of een man een kind naar school kan brengen, komen we het genderstereotype (de man is dokter en de vrouw brengt het kind naar school) nog regelmatig tegen, ook in ons eigen denken. Denk aan het bekende verhaaltje over de chirurg die niet wil opereren (zie kader 1). Het gaat om de moeder van het kind, maar veel mensen denken onbewust dat de chirurg een

Foto: Anda van Riet

man is. Ook al is dat misschien een reflex, die is niet perse goed: de dokter kan net zo goed een vrouw zijn. Wij vinden het belangrijk dit denkpatroon te doorbreken. Dat kan door een bewuste omgang met genderstereotypen in lesboeken. Op die manier wordt de stereotiepe rolverdeling tussen man en vrouw aan de kaak gesteld, en wordt een bijdrage geleverd aan kansengelijkheid.

De rol van school

Er is veel onderzoek gedaan naar de rol die school in het algemeen, en lesboeken in het bijzonder, uitoefenen op de vorming van normen, waarden en standpunten van een leerling (zie bijvoorbeeld Blumberg, 2008; Sunderland et al., 2001; Youdell, 2005). Men is het erover eens dat die invloed erg groot is. Met name voor jonge leerlingen kan het effect van genderstereotypen en een ongelijke man-vrouwverdeling ook groot zijn (Porreca, 1984).

Zij hebben immers nog minder wereldkennis en ervaring dan volwassenen. Als zij altijd zien dat Joost een keukenkast timmert, terwijl Mies naar ballet gaat, dan heeft dat een effect op hoe leerlingen nadenken over gender en rollen. Op andere vlakken is er ook aandacht voor de manier waarop kinderen worden beïnvloed door het aangeboden materiaal. In 2017 schreef journalist Thomas de Veen bijvoorbeeld een groot artikel in NRC over divers-

Een vader en zijn zoon krijgen een auto-ongeluk. De vader overlijdt ter plekke, maar de zoon wordt naar het ziekenhuis gebracht. Daar moet hij een operatie ondergaan. Wanneer de chirurg van dienst echter binnenkomt, wil deze niet opereren: ‘Het is mijn zoon’. Hoe kan dat?

Kader 1. De chirurg is een ...

De genderverdeling in lesboeken Nederlands wijkt significant af van die in de Nederlandse samenleving

teit in kinderboeken (De Veen, 2017). Ook hierbij geldt dat veel mensen langzamerhand gaan inzien dat zo'n boek niet altijd over een wit jongetje hoeft te gaan.

Het belang van een eerlijkere genderrepresentatie in educatie werd in 2010 erkend door de Europese Commissie. Die bracht in dat jaar een rapport naar buiten waaruit bleek dat er in alle Europese landen (hoewel in verschillende mate) sprake was van een ongelijkheid die het onderwijs biedt aan jongens en meisjes, voor 'equal treatment and equal opportunities on the one hand, and equality of outcomes on the other' (Eurydice, 2010, p. 109). Naar aanleiding van het rapport namen EU-landen verschillende maatregelen om deze traditionele en als het ware vaststaande genderrollen en stereotypen tegen te gaan, zoals beroepskeuzevoorlichting of het herzien van lesmaterialen. In Nederland stelde de overheid een beleidsplan voor gendergelijkheid op om genderstereotypering te bestrijden (Plantenga & Remery, 2015).

Maar hoe het nou precies zit met genderstereotypen in Nederlandse lesboeken voor de middelbare school, daar lijkt eigenlijk nog weinig over bekend. Nog minder is er bekend over boeken voor tweedetaalleerders van het Nederlands. Ook voor die groep leerlingen is een juiste genderrepresentatie van belang. Zij krijgen namelijk door de lesstof vaak een eerste beeld van de Nederlandse cultuur en maatschappij, en daarmee van waarden en rolpatronen. Onderzoek in onder andere Australië (Ritchie, 2005) wees echter uit dat ook in deze boeken mannen vaker voorkwamen dan vrouwen, en dat vrouwen vaak heel traditioneel werden neergezet.

Representatie in Nederland

Om de genderrepresentatie in Nederlands lesmateriaal in kaart te brengen, bekeken we allereerst lesboeken voor de middelbare school. We richtten ons op de drie meestgebruikte methodes voor het schoolvak Nederlands (*Op Niveau*, *Nieuw Nederlands* en *Talent*), waarbij we alle boeken voor de eerste klas middelbare school (vmbo, havo en vwo) namen. Uit deze boeken haalden we alle voorbeeldzinnen waar een voornaam in stond, en we keken vervolgens of deze mannelijk of vrouwelijk was. Uit deze eerste analyse bleek dat er in de lesboeken Nederlands als geheel (voor de eerste klas vmbo, havo en vwo) meer mannen dan vrouwen voorkwamen: respectievelijk 54,7 en 45,3 procent.

Vervolgens keken we ook naar lesmateriaal dat bedoeld was voor tweedetaalleerders (L2-leerders).

Hiervoor gebruikten we nu in eerste instantie één boek: *Nederlands voor anderstaligen* (2011). Ook in dit boek verzamelden we de namen, en ook hier was het aantal mannen groter dan het aantal vrouwen (55,2 versus 44,8 procent).

Hoewel het dus op het eerste gezicht best gelijk verdeeld lijkt, zijn mannen toch meer aanwezig dan vrouwen. Die overrepresentatie wordt nog iets prangerender wanneer we naar de daadwerkelijke bevolkingscijfers van Nederland kijken. Uit gegevens van het CBS blijkt dat Nederland namelijk al jaren iets meer vrouwelijke dan mannelijke inwoners kent: van 50,5 (vrouw) en 49,5 (man) procent in 2011 tot 50,4 (vrouw) en 49,6 (man) procent in 2018. De genderverdeling in lesboeken Nederlands lijkt niet ver af te wijken van die in de Nederlandse samenleving, maar wijkt toch in beide gevallen significant af. Dat betekent dat de vertegenwoordiging van mannen en vrouwen dus niet volledig representatief is. Hier zou al een eenvoudige eerste stap kunnen worden gezet: zorg ervoor dat er meer vrouwen in de boeken voorkomen.

Welk beeld van Nederland?

Maar genderrepresentatie gaat niet alleen over aanwezigheid, het gaat ook over hóé mannen en vrouwen aanwezig zijn. Eerder onderzoek (van onder anderen Bruggelies & Cromer, 2009; Macaulay & Brice, 1997) bracht in kaart welke activiteiten en onderwerpen eerder met mannen dan wel vrouwen worden geassocieerd en dus als stereotiep worden ervaren (zie kader 2). Wij bestudeerden dit op twee manieren: door een experiment en door een analyse van het NT2-boek.

In ons experiment gaven we participanten een set zinnen te lezen die uit het NT2-boek gekopieerd waren, maar waar we de naam uit hadden weggehaald. De taak van de participanten was om aan te geven of ze een mannelijke of een vrouwelijke naam beter in de zin vonden passen. Uit hun respons bleek dat de zinnen die participanten als 'vrouwelijk' beoordeelden, ook vrijwel altijd met een vrouwelijke naam in het boek voorkwamen. Voor mannennamen gold precies hetzelfde: die werden gezet in de zinnen waar ook mannennamen voorkwamen. Dit betekent dat genderstereotypen volgens onze analyse dus bijna nooit worden overtreden.

Vervolgens keken we in hoeverre de voorbeeldzinnen uit het boek voor L2-leerders in de stereotiep categorieën pasten. Hier kwam eenzelfde beeld naar voren.

typisch vrouwelijke activiteiten / onderwerpen	typisch mannelijke activiteiten / onderwerpen
huishouden uitvoeren	onderhoud aan huis en tuin uitvoeren
romantiek	auto's
kinderen (verzorgen)	hard werken en autoriteit hebben
uiterlijk (verzorgen)	leidersfuncties of bijzondere taken in politiek, economie, wetenschap en cultuur uitvoeren
emotioneel, gevoelig, bang en onzeker zijn	agressief, avontuurlijk en stoer zijn
	competitief en sterk zijn

Kader 2. Genderstereotiep activiteiten en onderwerpen (op basis van onder anderen Bruggelies & Cromer, 2009 en Macaulay & Brice, 1997)

Typisch vrouwelijke activiteiten, zoals het huishouden doen of voor de kinderen zorgen, kwamen vaker met vrouwelijke namen voor. Typisch mannelijke activiteiten, zoals onderhoud aan huis en tuin uitvoeren en leidersfuncties vervullen, kwamen ook weer vaker met mannelijke namen voor. Onderstaande voorbeeldzinnen uit het NT2-boek illustreren dit. Een uitzondering lijkt de laatste zin, omdat het onderwerp auto's betreft – een onderwerp dat typisch met mannen geassocieerd wordt. Dit onderwerp wordt hier echter in een negatief daglicht gesteld, waardoor het toch weer stereotiep is.

Selma vindt de zorg voor haar kinderen het belangrijkste in het leven.

Met een schop heeft Bernd een diepe kuil gegraven.

Loes heeft problemen met haar auto.

In veel voorbeeldzinnen worden stereotypen dus gevolgd. Slechts in een paar zinnen worden genderstereotypen overtreden. Opvallend hierbij is echter dat dit alleen door mannen gebeurt. Zo komt het wel voor dat een mannelijk personage wordt neergezet als gevoelig, bang en onzeker – eigenschappen die normaal als typisch vrouwelijk worden gezien. Maar andersom zien we in onze steekproef niet dat een vrouwelijk personage een stereotiep mannelijke activiteit uitvoert. Geen enkel meisje dat voetbalt, in bomen klimt of kattenkwaad uithaalt, terwijl dit in onze maatschappij toch als gewoon mag worden verondersteld. Dit maakt duidelijk dat er nog een lange weg te gaan is wat het wegwerken van genderstereotypen betreft.

Wereld te winnen

Ook al is het verschil tussen het percentage mannelijke en vrouwelijke personages niet gigantisch, de gender-

verdeling wijkt toch significant af van de Nederlandse samenleving. Ook wordt de stereotype rolverdeling grotendeels gevolgd: de zinnen beantwoorden precies aan de verwachtingen van mensen. Dit gebeurt vast niet bewust: we zouden zeker niet zeggen dat de schrijvers van zo'n boek bewust discrimineren. Toch is het juist belangrijk om onderbewuste patronen voor het voetlicht te brengen. Zelfs als de mannen en vrouwen in voorbeeldzinnen doen wat we van ze verwachten, dan nog kunnen we daar wel vraagtekens bij stellen. We leven in een maatschappij waarin we de gelijke behandeling van mannen en vrouwen als een fundamenteel gegeven zien. Het is belangrijk dat dit idee zijn weerslag vindt in lesmateriaal. Juist omdat kinderen en tweedetaalleerders daar leren hoe de maatschappij in elkaar zit. ■

LITERATUUR

- Blumberg, R. (2008). The invisible obstacle to educational equality: Gender bias in textbooks. *Prospects*, 38(3), 345–361.
- Bruggelies, C., & Cromer, S. (Red.). (2009). *Promoting gender equality through textbooks: A methodological guide*. Parijs: Unesco.
- Eurydice. (2010). *Gender differences in educational outcomes: Study on the measures taken and the current situation in Europe*. Brussel: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (Eurydice).
- Macaulay, M., & Brice, C. (1997). Don't touch my projectile: Gender bias and stereotyping in syntactic examples. *Language*, 73(4), 798–825.
- Plantenga, J., & Remery, C. (2015). *Het beleid inzake gendergelijkheid in Nederland*. Brussel: Europees Parlement.
- Porreca, K. (1984). Sexism in current ESL textbooks. *TESOL Quarterly*, 18(4), 705–724.
- Ritchie, A. (2005). Whose code are you teaching? A popular Australian coursebook unravelled. *BABEL*, 39(3), 4–7.
- Sunderland, J., Cowley, M., Abdul Rahim, F., Leontzakou, C., & Shattuck, J. (2000). From bias 'In the tekst' to 'Teacher talk around the tekst': An exploration of teacher discourse and gendered foreign language textbook texts. *Linguistics and Education*, 11(3), 251–286.
- Veen, T. de. (2017, 13 oktober). Het is altijd Eva, Emma of Floor, en zelden Fatima. NRC. Geraadpleegd via <https://www.nrc.nl/>
- Youdell, D. (2005). Sex–gender–sexuality: How sex, gender and sexuality constellations are constituted in secondary school. *Gender and Education*, 17(3), 249–270.